

درخت طوبی

تبارنامه سادات در متون کهن

بر اساس کتاب «المجدی فی انساب الطالبيين»
نجم الدین ابی الحسن علوی از اعلام قرن پنجم

گروه تراجم و انساب
با اشراف: غلامرضا جلالی

[المجدی فی انساب الطالبیین]

درخت طوبی: تبارنامه سادات در متون کهن / با اشراف غلامرضا جلالی ... [و دیگران] . - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی،
۱۳۹۰

۲۳۰ص: نمودار.

ISBN 978-964-971-459-2

فیبا .

این کتاب برگرفته از کتاب المجدی فی انساب الطالبیین نوشته نجم الدین ابی الحسن بن محمد علوی است
نویسندگان: غلامرضا جلالی، غلامعلی تژده، شکرالله اختر، محمدحسن پاکدامن، سید ابوالحسن هاشمی
تبار .

۱. سادات (خاندان) - نسنامه الف . جلالی، غلامرضا، ۱۳۳۳ - . ب. عمری، علی بن محمد، ۳۸۷ -

۴۶۶ ق . المجدی فی انساب الطالبیین . ج. بنیاد پژوهشهای اسلامی

۲۹۷/۹۸

BP ۵۳ / ۷ / د ۴ ۱۳۹۰

۲۳۶۳۲۸۷

کتابخانه ملی ایران

بنیاد پژوهشهای اسلامی
آستان قدس رضوی

درخت طوبی

تبارنامه سادات در متون کهن

با اشراف غلامرضا جلالی

چاپ اول: ۱۳۹۰ / ۱۰۰۰ نسخه، رحلی / قیمت ۵۶۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۹۱۷۳۵

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۲۲۳۰۸۰۳

فروشگاه‌های کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۳۳۰۲۹

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

پیش گفتار

نسب‌شناسی از شاخه‌های علم تاریخ است که اشخاص را از راه پدران یا وابستگی‌های ابدی‌شان معرفی می‌کند. این دانش تاکنون به دو صورت «مشجر» و «مبسوط»^۱ ارائه شده و ملت‌های گذشته با آن آشنا بوده‌اند و ساکنان حجاز در دوره جاهلیت به حفظ انساب نیاکان خود اهمیت می‌داده‌اند. آنان همه ساله در ایام حج وقتی از مناسک آن فارغ می‌شدند، در بازار عکاظ حضور می‌یافتند و نسب خود را به حاضران عرضه می‌کردند، چنان که آیه ۲۰۰ سوره بقره به این نکته اشاره دارد.^۲ بدین‌سان هر فرد با انسابش شناخته می‌شد و یا او را به شهر و حرفه‌اش نسبت می‌دادند.

اسلام نیز شناخت انسان‌ها نسبت به یکدیگر را از حکمت‌های آفرینش انسان دانست: «ای مردم، ما شما را از یک مرد و زن آفریدیم و شما را تیره‌ها و قبیله‌های مختلفی قرار دادیم تا یکدیگر را بشناسید. در حقیقت، گرامی‌ترین شما نزد خداوند با تقواترین شماست».^۳ و توصیه‌های رسول خدا ﷺ و نیز وجود شمار زیادی از احکام

۱ - مشجر بررسی یک نسب از پایین به بالاست؛ یعنی از نوادگان به سمت نیا حرکت می‌کند، ولی مبسوط از نیا به نوادگان می‌رسد.

۲ - ﴿فَإِذَا قُضِيَتْ مِنْكُمْ مَنَاسِكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا﴾. بقره / ۲۰۰.

۳ - ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾. حجرات / ۱۳.

۴ - ابن قتیبه، عیون الاخبار، ۹۶/۳.

در مسئله ارث، نکاح، حفظ مودت نسبت به خویشان پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ^۱ و نهی از قطع ارحام و اتیان حق اقرباء^۲ و دل بستگی های طبیعی افراد نسبت به یکدیگر، از عوامل ترویج این دانش در میان مسلمانان شد. براین اساس هر قبیله ای نسبت خود را به آل رسول مشخص کرد و هر کس که صافی ترین نسبت را با بنی هاشم داشت، سید و شریف خوانده شد. البته یک تفاوت اساسی در نسب شناسی قبل و بعد از اسلام به وجود آمد، به این صورت که نسب شناسی پس از اسلام تنها به منظور شناخت و انجام حقوق و فرایض دنبال می شد و نافی تفاخر و عصیبت نسبت به انساب بود، ولی در دوره جاهلیت اساس نسب شناسی تفاخر بود و همین امر به ترویج نژادپرستی در میان برخی از افراد و قبایل انجامید.

گفته می شود ابو منذر هشام بن محمد بن سائب کلبی (م ۲۰۴ هـ) از آغازگران نسب شناسی پس از ظهور اسلام است. وی دانش انساب (نسب شناسی) را از پدرش ابونصر محمد بن سائب کلبی از اصحاب امام باقر عَلَيْهِ السَّلَام و امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام و دیگران به دست آورد و این نکته در منابعی چون فهرست ابن ندیم و رجال شیخ طوسی منعکس شده است.

امروزه علم انساب از صدها منبع وثیق و اسناد قابل تأمل و ارزشمندی برخوردار است. در میان مهم ترین منابع این علم، از *انساب حمیر*، اثر ابن هشام (م ۲۱۳ هـ) و *انساب قریش*، اثر زبیر بن بکار (م ۲۵۶ هـ) و *انساب الاشراف* بلاذری (م ۲۷۹ هـ) و *سُر السلسله العلویة*، اثر ابونصر سهل بن عبدالله بن داود بخاری بغدادی (۲۵۰-۳۵۷ ق) می توان یاد کرد. ابو نصر بخاری در این کتاب از افزایش آمار طالبیان و علویان سخن به میان آورده، نقل می کند در کتابی خواندم که سال ۲۲۷ هـ در مدینه و شهرهای دیگر، تعداد آل ابی طالب ۱۳۷۱ مرد بوده است.^۳

۱ - انفال / ۴۱، شوری / ۲۳.

۲ - اسراء / ۲۶.

۳ - ابونصر بخاری، *سُر السلسله العلویة*، مکتبه الحیدریة فی النجف الاشراف، ۱۳۸۱ هـ / ۸۷.

توسعه و گسترش جمعیت سادات موجب شد تا سازمان نقابت شکل پیدا کند. این سازمان موظف بود انساب سادات را حفظ کرده، مشکل فقرای آنان را برطرف سازد و به منازعات و تشویق و تنبیه آنها رسیدگی کند و در مواردی نسبت به مباحث دینی اعلان نظر نماید و مانع انحرافات و سوءاستفاده از موقعیت سیادت شود.

آل ابی طالب از سده سوم هجری در هر شهری دارای نقابت شدند و در شهرهای بزرگتر نقیب النقباء حضور داشت. این امر در همه کشورهای اسلامی جایگاه ویژه یافت.

با گذشت زمان نقباء سادات و شرفا مناصب زیادی را در اختیار گرفتند. آنها در سراسر جهان اسلام مورد تکریم و احترام مردم و دولتمردان بودند. آنان این موقعیت را وامدار توصیه‌های پیامبر گرامی اسلام نسبت به ذریه خود و نیز برخورداری از عقلانیت ثمربخش و کارآمد خود در طول تاریخ بودند.

جنبش‌های سیاسی سادات که از زمان حجاج بن یوسف (۷۵ - ۹۵ هـ) آغاز شد و در طول حاکمیت عباسیان ادامه یافت، سبب مهاجرت آنان به کشورها و شهرهای دور و نزدیک شد و به تدریج دودمان‌های بزرگی مثل آل زبارة نیشابور، آل حسین فاسی مصر، آل امیریوسف و ذریه ادریس مغرب، آل رفاعی سوریه، علویان ترکیه، آل قاسمی یمن، آل سعدون عراق و سادات بخاری دهلی شکل گرفت. موقعیت ویژه سادات و تأثیرگذاری آنان در مسائل فرهنگی و اقتصادی جامعه‌های اسلامی موجب شد تا منابع زیادی به تدوین انساب و تراجم آنان اختصاص یابد. و طبقات نسب‌شناسان به وجود آمد. در میان این آثار، منابعی وجود دارند که تا سده پنجم در شمار برجسته‌ترین پژوهش‌ها شمرده می‌شوند و کتاب المجدی فی انساب الطالبیین یکی از این منابع گرانسنگ است.

کتاب المجدی فی انساب الطالبیین، اثر سید نجم الدین ابی الحسن علی بن محمد بن علی بن محمد علوی عمری از اعلام قرن پنجم، از سوی کتابخانه آیت‌الله مرعشی

منتشر شده است. سیدنجم الدین در دودمانی چشم به جهان گشود که با هشت واسطه به عمر اطرف، فرزند امام علی علیه السلام می‌رسد و پدرش و جدش از نسابه‌ها بودند. وی در سال ۳۴۸ هـ در بصره به دنیا آمد، سال ۴۲۳ به موصل رفت و در آنجا مستقر شد و پس از سال ۴۴۳ درگذشت. او از ۲۲ تن از نسابه‌های معاصر خود، از جمله از شیخ الشرف عبیدلی ابوالغنائم محمد بن علی، ابوعبدالله حسین بن محمد علوی، شیخ ابوعلی بن شهاب عکبری و شریف ابوعلی عمر علوی کوفی بهره برد و با چهره‌ها و شخصیت‌های علمی زیادی مانند شریف مرتضی به سال ۴۲۵ در بغداد ملاقات کرد. او در دوران حیاتش با این افراد نامی در ارتباط بود و نسابه‌های بزرگی در آثار و کتاب‌های خود، شخصیت علمی و جایگاه معنوی ایشان را ستوده‌اند.

از صاحب *المجدی* کتاب‌های دیگری نیز در علم انساب باقی مانده است؛ مثل کتاب *المبسوط فی الانساب*، کتاب *المشجر*، کتاب *الشافی* و کتاب *العیون*. ولی مهم‌ترین اثر وی همین *المجدی فی انساب الطالبیین* است که آن را برای مجد الدوله ابوالحسن احمد، نقیب مصر در دوره حاکمیت فاطمیان نوشت و پس از حیات مؤلف به یکی از کتاب‌های درسی در علم انساب تبدیل گردید.

ابوالحسن علی علوی صاحب *المجدی* برای تدوین این کتاب، سفرهای زیادی به مصر، مکه، جزیره، موصل، کوفه، عکبرا، بصره، عمان، نصیبین، میافارقین (دیاربکر)، شام، حلب و شهرها و کشورهای دیگر داشت و در این شهرها با علما و معمرین دیدار می‌کرد و اطلاعات شفاهی یا اسناد موجود نزد آنان را گردآوری می‌نمود. با این حال کتاب *المجدی* تنها تا امام موسی بن جعفر علیه السلام، به تفصیل به شجره فرزندان امامان شیعه پرداخته و در خصوص ائمه دیگر تنها به نام خود ایشان و تنی چند از فرزندانشان اشاره کرده است.

این سند گرانددر روزگار حاضر نیز قابل استفاده است و ما با مبنا قرار دادن آن، می‌توانیم داده‌های منابع دیگر را به آن بیفزاییم و کاستی‌هایش را به ویژه در بخش پایانی آن جبران کنیم؛ عزمی که با یاری خدا پس از نشر این اثر جزمیت خواهد یافت.

ما برای ارائه اطلاعات مفید این کتاب، شجره‌ها و نمودارها را نشانه‌گذاری کردیم، تا از تکرار توضیحات جلوگیری کنیم و در عین حال نکات سودمند را حذف نکردیم. در بخش پایانی کتاب، اعلام، اشخاص و مکان‌ها استخراج و به اختصار توضیح داده شد. اهتمام ما به این موضوع بجز علایق دینی، جایگاهی است که علم انساب در شناخت تاریخ منطقه‌ای، تاریخ علم، تاریخ سیاست و تاریخ فرهنگ جامعه‌های اسلامی دارد. کوشش ما معطوف تعمیم معارف اسلامی و کاربردی کردن میراث گذشته و نشر آن در میان مسلمانان مشتاق و فراهم آوردن امکان مطالعه و بررسی مستندات تاریخی مزارات موجود است. ضمن اینکه نباید فراموش کرد که فعالیت‌های علمی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی بزرگان سادات و علویان در خلال تاریخ، به عنوان بخشی از تاریخ فرهنگ جامعه‌های اسلامی از اهمیت برخوردار است. نظام طایفه‌ای سادات و کانون‌های مالی و سیاسی و اقتصادی آنها در سده‌های گذشته و در عصر حاضر می‌تواند الگوی مناسبی برای خاندان‌ها در جهت دستیابی به روش‌های حفظ هویت اسلامی باشد. علاوه بر اینکه امروزه ده‌ها میلیون سید در کشورهای مختلف زندگی می‌کنند و نخبه‌های علمی، فرهنگی و سیاسی زیادی در میان آنان در سطح جهانی نقش آفرین‌اند و این سخن پیامبر اکرم را یادآور می‌شوند: «هرگونه پیوند و خویشاوندی روز رستاخیز قطع می‌شود مگر سبب و نسب من»^۱.

گروه تراجم و انساب با مشورت و حمایت معنوی مدیر عامل بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی حجة الاسلام والمسلمین الهی خراسانی توانسته است، به منظور دستیابی به دانشنامه مشترک سادات، طی چند سال گذشته منابع انساب تا قرن پنجم را مطالعه و با همکاری هیأت علمی گروه، به گردآوری منابع و استخراج شجره‌ها

۱ - «کُلُّ سبب و نسب منقطع یوم القیامة الا سببی و نسبی»؛ السنن الکبیر، بیهقی ۱۱۴/۷؛ مستدرک الحاکم ۱۴۲/۳؛ المعجم الکبیر، طبرانی ۲۴۳/۳۶/۳؛ مجمع الزوائد الهیثمی ۲۷۱/۴ - ۲۷۲، ۹ - ۱۷۳، ۱۷۴؛ کنز العمال ۴۰۹/۱۱؛ تفسیر ابی کثیر / ۴۸۹؛ تفسیر قرطبی ۱۰۴/۴؛ حلیة الاولیاء، ابی نعیم ۳۴/۲؛ تاریخ بغداد، خطیب بغدادی ۱۸۲/۶، ۲۷۱/۱؛ تاریخ اصبهان، ابی نعیم ۱۹۹/۱؛ الدر المنثور، سیوطی ۱۵/۵.

و تدقیق اطلاعات مربوط به چهره‌های برجسته علویان تا این دوره مبادرت کند؛ تلاشی که ثمره آن به تدریج در اختیار اهل معرفت گذاشته خواهد شد. و درخت طوبی یکی از نخستین دست‌آوردهای این گروه در نسب‌شناسی است؛ امید که مورد استفاده صاحب‌نظران و علاقه‌مندان قرار گیرد.

غلامرضا جلالی

مدیر گروه تراجم و انساب